

functioning of protected areas considering the increasing loads on these objects. It should be admitted that the development of tourism in protected areas in the conditions of our reality is inevitable. But the

main task is to elaborate public policy in this area, aimed at establishing a national legal framework for ecotourism.

Поступила в редакцию 12.01.2015 г

ODNOWA MIAST W ŚWIETLE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Chmielewski Jan, Majewska Anna, Denis Malgorzata

Profesor doktor habilitowany inżynier architekt, Politechnika Warszawska
dr inż. architekt, dr inż. architekt, adiunkci Katedry Gospodarki Przestrzennej, Politechnika Warszawska
dr inż. architekt, dr inż. architekt, adiunkci Katedry Gospodarki Przestrzennej, Politechnika Warszawska

W artykule przedstawiono współczesne problemy, z jakimi musi się zmierzyć planowanie przestrzenne i urbanistykę oraz podejmowane rozwiązania przy uwzględnieniu idei reurbanizacji i zrównoważonego rozwoju.

Rozwój gospodarczy po zakończeniu drugiej wojny światowej był nastawiony przede wszystkim na efekty ilościowe. Nie przebiegał równomiernie. Powiększył się dystans pomiędzy krajami rozwiniętymi i zapóźnionymi w rozwoju. Już w latach 60. ubiegłego stulecia ujawniły się światowe kryzysy; energetyczny, surowcowy, żywnościowy i środowiska. Konieczność ich przełamania określiła nowe kierunki i wyzwania rozwojowe na następne dziesięciolecie; oszczędność energii i surowców, zwiększenie produkcji żywności, ochrona środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Realizacja tych wyzwań ujawniła zależności, które wykroczyły poza granice regionów i państw. Zaliczyć do nich można; globalizację gospodarczą, umiędzynarodowienie problemów społecznych, globalne zmiany w środowisku przyrodniczym i w klimacie. Organizacje międzynarodowe debatują nad eliminacją nowych zagrożeń takich jak; przyrost liczby ludności i problem głodu, migracje, cywilizacja konsumpcji, emisja CO₂, rosnący transport samochodowy, genetycznie modyfikowana żywność, chemizacja rolnictwa, uprawy przemysłowe, hodowlana produkcja żywności, wędrowka miejsc produkcji i dezindustrializacja niektórych regionów, zmiany w strukturze zatrudnienia i inne.

W planowaniu przestrzennym równolegle ujawniło się szereg problemów. Do najistotniejszych można zaliczyć:

- **powstawanie obszarów i regionów metropolitalnych** związane z kwestią dotyczącą ich planowania i zarządzania, rolą związków międzygminnych, a także zjawisk społecznych nazywanych; kontrurbanizacją, suburbanizacją, dezurbanizacją, /urban sprawl/, kurczeniem się miast na rzecz rozwoju urbanizacji bez miejskich ośrodków.

- **rozrastanie się terenów zurbanizowanych** pod presją dyktatu rozwoju, wydłużających powiązania transportowe, zwiększających zużycie energii, z wielokrotnością kosztów infrastrukturalne i grożących agresywną antropopresją na środowisko przyrodnicze.

- **niebezpieczeństwo utraty spójności w strukturach osadniczych** ujawniające się strefami opuszczonymi, zdegradowanymi, objętymi kryzysem gospodarczym i wykluczeniem społecznym, czy gentryfikacją, w wyniku której wypierana jest przez nowe zagospodarowanie z niektórych obszarów ludność gorzej sytuowana, również migranci napływający z zagranicy.

- **komercjalizacją przestrzeni**, związana z brutalnością reklam, drenażem przestrzeni publicznych, tematyzacją przestrzeni nastawioną wyłącznie na rynkowe interesy, a także powstawaniem stref wyizolowanych, zamkniętych osiedli, parków, czy elitarnych klubów.

Realizacja idei zrównoważonego rozwoju postawiała we współczesnym świecie szereg wyzwań gospodarce przestrzennej, w tym związanych z urbanistyczną odnową miast. Uznano za konieczne równoważenie rosnących potrzeb społecznych, a także wzrastającej konsumpcji nakręcającej

gospodarkę, z wymogami zachowania dla przyszłych pokoleń zasobów i walorów środowiska przyrodniczego. Rozwój zrównoważony, harmonijny i trwały wskazał władzom miast nowe zadania wymagające pilnego rozwiązania i realizacji. Należą do nich przede wszystkim konieczność oszczędnego gospodarowania energią, wodą, surowcami - w tym budowlanymi i w konsekwencji przestrzeni, a także rozwiązywania problemów gospodarki odpadami, emisji zanieczyszczeń, hałasu oraz cywilizacyjnych chorób i patologii. Te i inne problemy uruchomiły programy naprawcze, do których zaliczyć trzeba odnowę miast w ramach szerszej rozumianej reurbanizacji struktur osadniczych.

Reurbanizację należałoby rozumieć zarówno jako proces odnowy miast, jak i konkretną metodę opracowania i wdrażania strategii zrównoważonego rozwoju przynoszącą pożądane skutki dla miast i ich stref wpływów.

Reurbanizacja wymaga zawsze wsparcia planistycznego i inwestycyjnego. Władze niektórych miast zachodnioeuropejskich, gdzie skala problemu *urban sprawl* była szczególnie dotkliwa, starają się inicjować proces odnowy, podejmując działania na rzecz reanimacji, zwłaszcza śródmieść. Wynikiem tych działań jest ponowne większe zaludnienie obszarów centralnych, które w kreacji miasta strefowego ulegały wyludnieniu. W początkowej fazie ważne jest zahamowanie tempa odpływu ludności z miasta, a następnie stymulowanie powrotu mieszkańców do śródmieść. W procesie odradzania się miast muszą przeważać siły dośrodkowe, w przeciwieństwie do fazy suburbanizacji, w której dominowały siły odśrodkowe. Stymulowana reurbanizacja powinna wpływać pośrednio na przestrzenną zwartość całego miasta i chronić go przed utratą spójności w wielowarstwowym rozumieniu tego słowa.

Przedsiębiorcze grupy społeczne zauważyły, że mieszkanie na przedmieściach wiąże się ze stratą czasu na przejazd. Już

od lat 90. XX w. nastąpił rozwój luksusowego budownictwa mieszkaniowego w centrach miast i w ich pobliżu. Liczni dobrze sytuowani mieszkańcy obszarów metropolitalnych posiadają zarówno dom poza miastem jak i apartament w centralnych dzielnicach miejskich, co pozwala im pracować blisko mieszkania i spędzać weekendy poza miastem. W obszarach centralnych rozwijają się równolegle nowe funkcje ekonomicznie ożywcze, przyciągające turystów, interesantów i klientów usług na wyższym poziomie.

Reurbanizacja zachodzi więc najpierw w krajach wysoko rozwiniętych, a następnie, drogą dyfuzji form zagospodarowania, rozpowszechnia się na inne kraje. W fazie zawansowanej znajdują się takie aglomeracje jak: Londyn, Leeds, Amsterdam, Rotterdam, Haga, Bruksela, Paryż, Frankfurt nad Menem, Berlin, Monachium, Kolonia, Hamburg, Genewa, Sztokholm, Oslo, Helsinki, Madryt. Również w USA i Kanadzie obserwowane są procesy reurbanizacji.

Koncepcja reurbanizacji była tematem europejskiego projektu badawczo-wdrożeniowego ReUrban (w latach 2002-2005, w realizacji tego projektu uczestniczył polski zespół z Instytutu Rozwoju Miast w Krakowie). Pojęcie reurbanizacji zdefiniowano, jako proces optymalizacji warunków ekonomicznych, społecznych, środowiskowych, prawnych, a także budowlanych dla zapewnienia witalnej przestrzeni do życia w centrum miasta - przy zachowaniu jego tożsamości i dziedzictwa kulturowego, którą to przestrzeń ludzie wybierają jako miejsce do życia i która przyciąga inwestycje. Zamiarzeniem projektu było także opracowanie konkretnych i możliwych do transferowania strategii oraz przetransponowanie kompleksowych ustaleń na działania praktyczne. Zaproponowano i przetestowano koncepcję informacji i monitoringu w systemie GIS, jako bazy do opisanie i analizowania, a także po zakończeniu projektu, nadzorowania procesu reurbanizacji. Re-

zultatem projektu były strategie komunikacji społecznej oraz plan promocji reurbanizacji.

W celu wdrażania jednocześnie dwóch zasad: reurbanizacji i zrównoważonego rozwoju zaprezentowana metoda innowacyjnej strategii rozwoju zawiera także skuteczne narzędzia przeciwdziałające degradacji miast. Przetestowano również wskaźniki pomiaru efektów zachodzących zmian. Projekt ukazał sposoby osiągnięcia trwałej, długoterminowej stabilności społecznej, ekonomicznej i ekologicznej. Zarazem działania te zostały tak zaprogramowane, by wywoływać pożądane zmiany w miastach, zwłaszcza na ich obrzeżach.

Obok reurbanizacji idea zrównoważonego rozwoju postawiała gospodarce przestrzennej szereg wyzwań dotyczących metod i zakresu urbanistycznej odnowy miast. Poprzez odnowę miast należy rozumieć kompleks działań gwarantujących miastom trwałą i harmonijny rozwój na następne dziesięciolecie. Odnowa miasta [1] wynika z reakcji społecznych na degradację miejskiego środowiska w zakresie społecznym, gospodarczym, kulturowym i przestrzennym. Odnosi się ona do złożonych procesów przystosowania stanu zagospodarowania do zmieniających się potrzeb w zapewnianiu rozwoju harmonijnego i wielostronnego na następne dziesięciolecie. Jest procesem złożonym dotyczącym: formy i struktury urbanistycznej, infrastruktury społecznej i technicznej, zagadnień prawnych, ekonomicznych, administracyjnych i politycznych. Do najważniejszych, wpływających na zagospodarowanie przestrzenne, zaliczyć można poniższe procesy.

Przesunięcia w strukturze zatrudnienia mieszkańców miast z pracy w sektorze II - przemysł od pracy w sektorze III – usługi. Rozwijająca się forma pracy biurowej miała wpływ na koncentracje miejsc pracy w śródmieściach, na dośrodkowy kierunek dziennych przemieszczeń ludności, krajobraz miasta oraz jego klimat. Na przykład emisja zanieczyszczeń i hałasu pochodzi obecnie z transportu, a z nie produkcji. Krytyka ob-

jęła strefową strukturę zagospodarowania miejskiego. Podkreśla się, że struktury wielofunkcyjne są trwalsze i lepiej dostosowane do współczesnych wyzwań. Łączą się więc mieszkalnictwo z miejscami pracy, usługami i wypoczynkiem w kompleksy, które bardziej określają ich morfologia i krajobraz niż funkcja.

Skrócenie czasu pracy do pięciu dni w tygodniu miało wpływ na zachowania mieszkańców miast, zwłaszcza w zakresie wykorzystania sobót i niedziel na sprawy prywatne /zakupy, wypoczynek, rozrywka/, a wydłużenie urlopów na rozwój różnych form turystyki. W rezultacie wzrosło zapotrzebowanie na różnorodne przestrzenie publiczne, również dla imprez masowych i masowej kultury. Tam gdzie to jest możliwe przestrzenie publiczne tworzą układy ciągle otwarte ku wodzie i terenom rekreacji. Atrakcyjny wizerunek miasta zachęca do dłuższego przebywania w przestrzeniach publicznych, a także ma duże znaczenie marketingowe. Określa również tożsamość i dziedzictwo kulturowe miasta.

Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa zaowocował w inny sposób na wielu zakresach życia mieszkańców miast. Kształtują się obyczaje i zachowania przyjazne dla środowiska przyrodniczego, zauważa się akceptację wymogów ekorozwoju, zasad zamieszkania w osiedlu ekologicznym, nawyku do codziennego oszczędzania energii, wody i segregacji odpadów, zachowań komunikacyjnych i wielu innych. Świadomość ta przekłada się na sposób zagospodarowania środowiska zamieszkania, jego porządkowanie w kierunku tworzenia zwartych układów zabudowy kontrastujących z rozległymi terenami wyłączonymi z zabudowy, gwarantującymi stabilność sieci powiązań przyrodniczych. Na przykład coraz więcej inwestycji ubiega się o certyfikat ekologiczny głównie z uwagi na jego marketingowe znaczenie.

Większa mobilność społeczna, zarówno w liczbie podróży i ich długości, jak i liczbie kontaktów personalnych, stała się wyzwaniem do zmian w komunikacji

miejskiej. Wielką rolę odgrywają systemy łączności; mobilna telefonia, media, szybki przesył informacji, Internet, telewizja, ale również transport zbiorowy i indywidualny i konkurentujący z nim ruch samochodów osobowych, rozwijająca się popularność jednośladów /rowej, skuter, motocykl/. Podkreśla się zalety miasta zwatego, krótkich odległości, ekonomicznego w przesyłach mediów miejskich i sprzyjającego integracji mieszkańców, eliminującego stęfy wykluczeń i degradacji.

Zmiany w systemach transportu ładunków zmusiły do usuwania urządzeń i głównych dróg transportowych poza obszar miejski, istotnego zwłaszcza w mastach portowych. Przełomowe znaczenie miała konteneryzacja przewozów towarowych. W transporcie moskim spowodowała ona zwiększenie gabarytów statków zarówno przewożących kontenery jak i tankowców i rorowców. Miało to wpływ na lokalizację i urządzenia przeładunkowe w portach. Zwiększona wyporność statków wymagała pogłębienia kanałów i basenów portowych, co przeważnie skutkowało wysuwaniem portów w kierunku otwartego morza. Tym samym zwalniane były dawne tereny portowe leżące w rejonach śródmiejskich. W licznych miastach tę sytuację wykorzystano dla otwarcia miasta w kierunku wody i kształtowania nowych panoram miejskich. Dzielnice portowe zmieniły charakter, zwłaszcza w zakresie oferowanej rozrywki dla marynarzy, którzy wobec skrócenia czasu przeładunku towarów nie opuszczają statków. Stały się więc te dzielnice atrakcyjne dla turystów odwiedzających miasta portowe i tym samym zmieniają swój dotychczasowy charakter.

Nowe podejście do ochrony dziedzictwa kulturowego miało wielki wpływ na zakres rewaloryzacji dzielnic historycznych. Obecnie podkreśla się znaczenie kształtowania krajobrazu historycznego, w którym obok obiektów zabytkowych ważne znaczenia ma także ich otoczenie. Niejednokrotnie zniszczona w czasie wojny zabudowa mieszczańska i obiekty o

mniejszej historycznej wartości są rekonstruowane lub odtwarzana jest tylko ich urbanistyczna forma w liniach, układach parcelacyjnych i gabarytach. Historyczny krajobraz okazuje się być bardziej atrakcyjny niż ascetyczny karjobraz skomponowany z betonowych konstrukcji i szkalnych elewacji. W wielu krajach moda na pastisze architektoniczne pojawiła się nie tylko w historycznych dzielnicach, ale również w nowowznoszonych osiedlach.

Poszerzające się związki nauki z gospodarką mają także znaczący wpływ na przeobrażenia struktur miejskich. Z jednej strony infrastruktura nauki i szkolnictwa wyższego wtapia się w tknię miasta, z drugiej strony kampusy uniwersyteckie uzupełniane są o przedstawicielstwa firm przemysłowych, a także obiekty stałego mieszkalnictwa, co w jednym i drugim przypadku sprzyja powstawaniu wielofunkcyjnych form zagospodarowania.

Zaplanowana odnowa miasta musi być więc ukierowana na cały obszar miejski oraz jego strfę wpływów, ujmować powinna kompleks zintegrowanych działań, które prowadziłyby do rozwiązywania w długotrwałym procesie narosłych w poprzednim stuleciu miejskich problemów: ekonomicznych, społecznych, fizjonomicznych i środowiskowych.

W ramach odnowy miast realizowane są programy, do których należą:

- **modernizacja i rehabilitacja** osiedli i zespołów mieszkaniowych, łączona z ich humanizacją i przystosowaniem do zmieniających się potrzeb i preferencji mieszkańców,

- **rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich**, a także terenów przemysłowych oraz terenów pozyskiwanych po innych funkcjach, które są z miast wyprowadzane na obrzeża lub zmniejszają swą pierwotną terenochłonność /tereny portowe, klejowe, wojskowe, magazynowe i inne/,

- **rewaloryzacja obszarów dziedzictwa kulturowego**, powiązana z konserwacją i restauracją obiektów i

zespołów zabytkowych, adaptacją ich do nowych potrzeb, a także w celu ochrony ich tożsamości i historycznych wartości.

Z tymi zagadnieniami wiąże się wiele spraw wzajemnie się przeplatających i uzupełniających, tworzących kompleks funkcjonalno-przestrzennych relacji w wielokrotnie złożonym systemie, jakim jest miasto. Występują one na kilku poziomach struktury przestrzennej miasta, takich jak:

- **organizacja administracyjno-prawna**, która decydować będzie o większym lub mniejszym udziale społecznym w rozwiązywaniu spraw związanych z odnową miasta,

- **stan funkcjonowania infrastruktury**, który związany jest z użytkowaniem przestrzeni, jej zabudowaniem, inżynieryjnym wyposażeniem, wykorzystywaniem i zarządzaniem,

- **użytkowanie przestrzeni publicznych, grupowych i prywatnych**, które związane jest z uprawnieniami władczymi posiadaczy nieruchomości i prawem do ich modernizacji, przekształcania i rozbudowy, a także prowadzące do niwelowania konfliktów społecznych, kulturowych i przestrzennych,

- **forma urbanistyczna**, jej wartości kulturowe, estetyczne, krajobrazowe, związane z ochroną dziedzictwa historycznego, tożsamością lokalną i tworzeniem ładu przestrzennego w procesie rozwojowym.

W procesie odnowy miast europejskich można przedstawić szereg przykładów realizacji urbanistycznej odnowy, do których można zaliczyć:

- przekształcanie wewnętrznej struktury miast w procesie tworzenia układów zwartych i wewnętrznie spójnych, /Monachium, Wiedeń, Mediolan/

- przeciwdziałanie społecznej i przestrzennej dezintegracji struktury przestrzennej, w kierunku przywracania miastu większej spójności /Barcelona

- ochrona dziedzictwa kulturowego i tożsamości przestrzennej /małe miasta niemieckie/

- rewitalizacji rejonów zdegradowanych, objętych kryzysem /Bilbao/

- rewitalizacji obszarów przemysłowych /Emscher Park w Zagłębiu Ruhry/

- poszerzania świadomości ekologicznej w kształtowaniu środowiska zamieszkania przyjaznego przyrodzie – osiedla ekologiczne /Dania, Szwecja, Finlandia/

- rewitalizacja, przebudowa i rozwój śródmieść /Drezno, Hamburg/

- poprawa wizerunku miasta, otwarcie przestrzeni publicznych na wodę /Oslo, Geteborg, Kopenhaga, Helsinki/

- dostosowywanie struktur miejskich do zmieniających się systemów obsługi transportowej /Stuttgart/.

- wzbogacenie środowiska zamieszkania o innowacyjne formy zagospodarowania przestrzennego wynikające z różnicujących się potrzeb i preferencji społecznych /mieszkalnictwo holenderskie/.

Omawiając te przykłady istotne jest zwrócenie uwagi na formy organizacyjne i mechanizmy planistyczne, które umożliwiły proces urbanistycznej odnowy racjonalnie zaplanować, sfinansować, sprawnie i szybko zrealizować oraz pchnąć w kierunku zrównoważonego rozwoju. Do nich należałoby zaliczyć:

- tworzenie podstaw prawnych i organizacyjnych dla partnerstwa publiczno-prywatnego /konsorcja i korporacje rozwojowe/

- tworzenie struktur instytucjonalnych poszerzających źródła finansowania procesu odnowy miast /porozumienia różnych szebli administracyjnych,

- planowanie antycypacyjne wskazujące kierunek rozwoju przestrzennego w dłuższej perspektywie czasu,

- aktywna polityka przestrzenna samorządów miejskich oparta na marketingu urbanistycznym,

- planowanie operacyjne sprzyjające osiągnięciu szybkich efektów realizacyjnych,
- projektowanie urbanistyczne i architektoniczne, jako źródło inspiracji rozwojowych,
- rozwój i finansowanie innowacyjnych prac studialnych, analitycznych i prognostycznych wzbogacających wiedzę o mieście i jego uwarunkowaniach rozwojowych,
- organizacja światowych imprez i wznoszenie niekonwencjonalnych obiektów zainteresowania turystycznego.

Literatura

1. *Rewitalizacja, Rehabilitacja, Restrukturalizacja, Odnowa miast, pod redakcją Ziobrowski Z., Ptaszycka-Jackowska D. Rębowska A., Geissler A., Wyd. IGPiK, Oddz. W Krakowie, Kraków 2000.*

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN URBAN RENEWAL

Chmielewski Jan M, Majewska A., Denis M.
Warsaw University of Technology

The article presents the contemporary problems that the urban planning is facing and shows current solutions that include the ideas of re-urbanization and sustainable development.

Поступила в редакцию 1.12.2015 г

ZAGROŻENIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W STREFIE PODMIEJSKIEJ WARSZAWY

Denis Malgorzata, Majewska Anna, Kardaś Agnieszka

dr inż. architekt, dr inż. architekt, adiunkci Katedry Gospodarki Przestrzennej, Politechnika Warszawska

Strefa Podmiejska to obszar przejściowy pomiędzy miastem i wsią, pomiędzy tradycyjnymi terenami zabudowanymi i terenem podmiejskim miasta centralnego a tradycyjnymi terenami wiejskimi, który charakteryzują przeobrażenia użytkowania ziemi i cechy społeczno - demograficzne. Współcześnie w Polsce, strefy podmiejskie większych miast, podlegają dynamicznym procesom urbanizacyjnym. W artykule zostaną przedstawione zmiany funkcjonalno – przestrzenne zachodzące w strefie podmiejskiej Warszawy.

WSTĘP: Początek XXI wieku przynosi nowe trendy i wskazania dotyczące polityki miejskiej. Przyjęcie protokołu z Kioto¹, który zobowiązał sygnatariuszy do redukcji gazów powodujących efekt cieplarniany. Wśród wyzwań „urbanizmu zrównoważonego” jest ochrona środowiska naturalnego i wartości kulturowych, wykorzystanie naturalnych źródeł energii, podniesienie jakości środowiska lokalnego, tworzenie policentrycznych układów ośrodków usługowych, zróżnicowanie różnych

form zabudowy, podniesienie rangi więzi społecznych. Jednym z głównych priorytetów jest też oszczędność przestrzeni, czyli powstrzymanie rozlewania się miast, tak by nie „pożerały” one terenów otwartych, użytkowanych rolniczo i służących rekreacji. Urbanizacja suburbiów określana jest jako „rozwój przestrzenny na obrzeżu zasiedlonych obszarów, dekoncentrujący miasto model miejskiego i metropolitalnego wzrostu” coraz częściej charakteryzuje się niską gęstością zabudowy i uzależnieniem od korzystania z samochodu” [1].

1. Procesy urbanizacyjne w strefie podmiejskiej Warszawy

Zasady nowego planowania i projektowania oraz zintegrowanego zarządzania przestrzenią poruszane były na III Kongresie Urbanistyki Polskiej², gdzie stwierdzono że: *równoważenie i harmonizowanie rozwoju - to podstawowe cele odpowiednio zmodyfikowanych i udoskonalono-*

¹ Protokół z Kioto - traktat międzynarodowy - porozumienie dotyczące przeciwdziałania globalnemu ociepleniu. Został wynegocjowany na konferencji w Kioto w grudniu 1997, a wszedł w życie 16 lutego 2005 roku kraje, które zdecydowały się na jego ratyfikację (w tym Polska) zobowiązały się do redukcji do 2012 roku własnych dwutlenku węgla, metanu, tlenku azotu, HFC i PFC.

² Kongres Nowa Urbanistyka - Nowa Jakość Życia odbył się we wrześniu 2009 roku w Poznaniu, jego głównym przesłaniem była ochrona i kształtowanie przestrzeni publicznych oraz tworzeniu Nowej Doktryny Urbanistycznej